

MƏHƏMMƏD ƏMİN RƏSUZADƏ YARADICILIĞINDA MİLLƏTİN FORMALAŞMASINA MÜNASİBƏT

Musayeva Kəfiyə Rəşid qızı
Gəncə Dövlət Universiteti

Xülasə: Azərbaycan xalqının sosial-siyasi və fəlsəfi fikir tarixində görkəmli ictimai-siyasi xadim, istedadlı alim, mütəfəkkir, publisist, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından olan Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin özünəməxsus yeri və rolu vardır. SSRİ dağıldandan sonra M.Ə.Rəsulzadənin həyatı və sosial-siyasi ideyaları tədqiqatçıların diqqətini daha çox cəlb etmiş, yeni dövrdə Azərbaycanın sosial-siyasi, mədəni-mədəni problemlərinin həllində bu görkəmli dövlət xadiminin mədəni irsindən hərtərəfli istifadə olunmağa başlanmışdır. M.Ə.Rəsulzadənin ölməz ideyaları 70 illik fasilədən sonra müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycanda siyasi-ideoloji qiymətini almağa qədəm qoymuşdur. M.Ə.Rəsulzadənin həyatı, siyasi baxışları, dövlətçiliyə dair fikirləri, milli və siyasi məfkurədən doğan publisistikası, elmi-fəlsəfi, etik, estetik düşüncələri və s. diqqət mərkəzindədir. M.Ə.Rəsulzadənin sosial-siyasi, sosial-fəlsəfi, etik-estetik baxışlarının Azərbaycan sosio-mədəni münasibətlərinin inkişafında yerini və rolunu görürük. M.Ə.Rəsulzadənin irsinin, ideyalarının bu gün daha incəliklə və yeni formada reallaşması zərurəti hiss edilməkdədir. Bu ideyaların cəmiyyətin milli ideologiyasına çevrilməsi yeni nəslin milli şüurunun və sağlam mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələsində müvafiq qurumların işinə kömək edə bilər.

Açar sözləri: yaradıcılıq, sosial-siyasi, fəlsəfi, milliyyət, ictimai-siyasi xadim, problem, dünyagörüşü

Ключевые слова: творчество, общественно-политический, философский, национальность, социально-политический деятель, проблема, мировоззрение

Key words: creativity, socio-political, philosophical, nationality, socio-political figure, problem, worldview

M.Əmin millət ilə dinin fərqlərini göstərərək millətin başlıca əlamətinin dil olduğu qənaətinə gəlmişdir. Onun fikrinə görə, milləti təşkil edən, formalaşdıran bu komponentlərdən ən böyük üstünlüyü dilə verir: «Dil millətin böyük hissəsidir. O, onun zahiri və beynidir. Millətləri bir-birindən ayıran ən böyük əlamət işte bu dil damğasıdır». Rəsulzadə dili milliyyətin əsas amili kimi qələmə verməkdə yanılmırdı. O, haqlı olaraq dili bir millətin varlığının əsas meyarı sayır: «Milliyyətin ümdə rüknünü təşkil edən şey dildir. Dil adətən hər bir heyətin hansı bəşər dəstəsinə mənsub olduğunu göstərən bir lövhədir. Dil milliyyətin hamısını təşkil etməsə də, yüzdə doxsanını vücuda gətirən böyük bir amildir. Bir milliyyəti məhv edib aradan götürmək qəsdində olan siyasilərdə əsl bunun üçündür ki, təmsil (assimilyasiya) əməliyyatı icra edərkən ən birinci fikirlərini dilə verər və ən əvvəl bir millətin dilini yaddan çıxarmağa səy edərlər» (1, 136).

O, millətin formalaşmasında dilin tutduğu yeri belə dəyərləndirir: «Əvət, dil təbiidir, ona görə əsildir, millətlə bərabər hasil olur. Dilsiz bir millət olmadığı kimi, millətsiz də bir dil olmaz. Dil bir milliyyətin yeganə rüknü deyildir. Bir millət vücuda gəlmək üçün dili ilə bərabər digər iştiraklı şeylər də vardır. Fəqət dil bunların ən mühümüdür. Dil milliyyət həyatının ən mütəkamil bir şəklidir. Dil bir millətin ən qiymətli sərvəti, həyatının ən fəyyaz mənbəyini təşkil edir. Bir milləti dildən yaxşı təmsil edən olmaz. Bugünkü milliyyət məfhumuna dillə bərabər din, tarix və ənənə də daxildir. Qədimdə isə «dil» demək «millət» demək hökmündə idi...

Milliyyət naminə vəqə olan mübarizələr bir kərə tədqiq olunarsa, görünər ki, ən çox müdafiə olunan dildir. Milliyyət və mədəniyyəti-milliyə naminə icra olunan mübarizələrin dil və dilə məربut olan məktəb, ədəbiyyat, mətbuat uğrunda olduğu aşkardır. Həqiqətən, dil milləti hər şeydən daha gözəl təmsil edir. Millət dil vasitəsilə bütün məziyyət və

mövcudiyyətini ərz edə bilir. Adəm oğlunun sözü bəzi riyazi və fənni məfhumları andıran əlcəbr və ya kimya əlamətləri kimi ölü hərflər deyildir. Onun qanı, canı vardır. Millətlə bərabər doğar, onunla bərabər yaşar, tərəqqi edir» (2, 48).

M.Ə.Rəsulzadənin fikrincə, dil milyonlarla insanların və bir çox nəsillərin müştərək vücuda gətirdikləri bir anlayışdır: «Dil qanlı və canlı, adətən üzvi və zihayət bir vücutdur. Dil millətin canıdır. Dil millətin məntiqi, ruhu və onun şəxsiyyəti-müştərəkəsidir. İştə bunun üçündür ki, bir dili öldürmək, bir milləti öldürmək deməkdir. Və yenə buna görədir ki, hər bir təmsil həməni dili təzyiq etməklə başlar. Dil durduqca, millət də durar, öldümü, millət də canını bağışlar... O, dindən daha bir qüvvətli - ittihad və millətin ən doğru bir müməssili olduğu kimi, millətlərin yeganə vəsileyi-tərəqqisidir də. Millətləri maddətən etila etdirmək, mədəni və mütərəqqi qılmaq üçün dinlərdən deyil, dillərindən istifadə edilir.» (3, s.234)

Rəsulzadə dil məsələsinə biganə yanaşılmasının faciə ilə nəticələnmə biləcəyini istisna etmir: «Bir millətin həyatında maddətən və mənən bu qədər bir əhəmiyyətə malik olan dili biz Azərbaycan türkləri vaxtilə unutmaq üzrə idik. Tamamilə farslaşdığımız bir zamanlar vardı. Türk ədəbiyyatı bilməzdik. Türkcə əvəmə məxsus bir dil ədd olunur, xass farsı və ərəbi bilməsilə iftixar edərdi. Sonra Füzuli əleyhirrəhmənin təsiri-fəyyazı təxtində yetişən bir çox azərbaycanlı türk şairləri bu təhlükəli nisyənin önünü aldılar, «yaman-yaxşı» bir ədəbiyyat vücudə gətirdilər». Rəsulzadəyə görə, dil daim iki mühüm cəbhəyə malik olmuşdu: «Biri danışiq dili, digəri də ədəbi yazı dili... Dilimizi həqiqətən də millətimizin ruhu və onun vəsileyi-bəqası məqamında görmək istəyiriksə və onu cəmiyyəti-milliyəmizdə ən mühüm bir ittihad və tərəqqi amili ədd edirsək, yazımız ilə danışığımız arasında olan fərqi azaltmalıyıq». Rəsulzadə daha sonra yazır: «Dil millətin yüzdə doxsanını təşkil edir. Dilin səhhət və vücudunu isə yazı mühafizə edir. Yazının mənbəyini də əlifbanın ixtirai təşkil edir». Rəsulzadə dilin inkişafı və yaşaması üçün əlifbanın vacibliyini qeyd edir: «Bizim tam milli olaraq bir əlifbamız yoxdur» (3, 261).

M.Əmin qeyd edir ki, dilimiz türkcədir və türkcə də qalmalıdır: «Ədəbi dil, xalqın anlayacağı dildir. Yazı dili xalqın danışdığı dildən çox uzaq olmamalıdır. Yazı dilinin anlaşılma bir halda olduğunu ədəbi hesab eyləyən dövr çoxdan keçmişdir. İndi bir əsrdəyik ki, hər bir şey ümumiləşdiyi kimi, ədəbiyyat da ümumiləşir. Böylə bir əsrdə məhdud şəxslərə məxsus bir dil ilə yazı yazmaq, əlbəttə, ədəbi hesab olunmaz». Rəsulzadə daha sonra yazır: «Hər dilin bir milliyyəti, bir də beynəlmilliyəti vardır. Milliyyət cəhəti hissiyyətə, beynəlmilliyət cəhəti isə fənniyyətə aiddir. Bir millət özünə məxsus olan hissiyyətini ifadə etmək üçün mütləq öz ana dilində istədiyi qədər lüğətlər tapa bilər, bu şərtlə ki, bu hissələr milli və təbii olsun, əcnəbi bir təsirlə peyvənd olunmuş özgə hissələr olmasın. Halbuki elmi və fənni mənalara ifadə üçün ana dili lüğətləri kifayət etmir. Çünki elm və fənn bir millətin deyildir, millətlərindir. Çünki fənniyyət təbii deyil: sünidir ixtiraidir! Sonradan icad olunan məfhumun bittəb ixtirai bir olmaq da icabatdandır. Dil milliyyət, din isə beynəlmilləliyyət təşkil edir. Biz türk olmaq hesabla dilimizin milliyyəti türkcədir. Müsəlman olduğumuz üçün beynəlmilliyətimiz islamdır».

M.Ə.Rəsulzadə dillə yanaşı, dini də cəmiyyətin, millətin əsas sütunları saymışdır. Onun fikrincə, din və dilsiz cəmiyyət təşəkkül tapa bilməz: «İnsanlar arasında cəmiyyət vücudə gətirən iki mühüm amil vardır. Bunlardan biri din, digəri dildir. Məlum olduğu üzrə din müxtəlif dillərlə mütəkəllim və müxtəlif cinsdən olanları birləşdirdiyi halda, dil ancaq bir növdən və bir cinsdən olan insanları birləşdirir. Dinmi böyük bir amili-ictimaidir, yoxsa dil? Daha vəzəh bir təbirlə dinmi mətin cəmiyyət vücudə gətirə bilər, yoxsa dil?» (4, 80).

M.Ə.Rəsulzadə dilin millətin formalaşmasında əsas rol oynadığını göstərməklə yanaşı, dinin mühüm təsirini də etiraf edirdi. Onun fikrincə, din hər nə qədər dildən sonra gələn bir amil isə də bəzi şərait daxilində ondan daha müəssir bir qüvvət şəklini də ala bilər. M.Əmin millətin formalaşmasında islam dininə mühüm yer verməklə yanaşı, dəfələrlə bildirmişdir ki, millətlə din arasındakı fərqlər nəzərə alınmalıdır. Çox təəssüf ki, bu hal özünü indiyə qədər

bürüzə verir. Rəsulzadə uzaqgörənlik edərək deyir ki, din ilə milləti qarışdırmaq olmaz: «Bizdə daima din ilə milliyyəti qarışdırırlar. Saçlı-saqqalı alimlərimiz, başı şapkalı intellidentlərimizdən soruşsanız sən hansı millətdənsən? - deyər ki, müsəlman dinindən. Bu sualın çox az eşidilən səhih cavabını mən böyük bir məmnuniyyətlə, hüzzurlə müftəxir olduğum, rus-müsəlman ünəs məktəblərinin imtahan məclisində eşitdim. Bir qızdan soruşdular ki, sən hansı millətdənsən? - türkəm-dedi. Nə dindənsən – deyincə müsəlmanam cavabını verdi. İmtahanlar qurtardı. Ürəklərimiz qürur və sürur ilə dolmuş idi. Artıq biz də istiqbalıdan əmin ola bilərik. Çünki milli işlərimiz doğru yolunu tapır. Əvət, doğru yol. Millətlər ailələrdən təşkil edilir. Ailələrin fərdi qiymətləri sıfır olursa, onların məcmui olan millətlərin qiyməti-məcmui də sıfırdır» (5, 120).

Rəsulzadə daha sonra yazır: «Din hər nə qədər dildən sonra gələn bir amil isə də bəzi şərait daxilində ondan müəssir bir qüvvət şəklini də ala bilər, ümumi bir dil nə qədər dil əhlində ümumi bəzi xislətlər və ideallar tövliđ ediyorsa, ümumi bir dinə malik olmaq dəxi o dərəcədə böyük bir təsir icra edə bilər. Müxtəlif din və məzhəblərə malik olan bir dil sahiblərinin «milliyyət» olaraq vahid mədəni bir kütlə vücudə gətirmələri müşkül olduğu halda, bir din və bir dilə malik olanlarca bu müşkülə mütəssəvir deyildir. Dil bir millətin əsliyyəti müəfəzə edə bilər. Fəqət çox kərə də din bir millətin dilinin bağı qalmasına və bu münasibətilə milliyyət fikri və əmalının inkişafına səbəb oluyor».

M.Əmin millət və dini bir-birindən ayrı mürəkkəb, anlaşılmaz şəkildə yox, apaydın olaraq tamamlanmasını istəyir. O, din ilə millətin öncə fərqlərini göstərir, daha sonra onların birgə şəkildə çulğalaşa biləcəyini ortaya qoyur. Bunun üçün, öncə müsəlmanlar milli kimliklərini tanımalıdırlar. Rəsulzadə yazır: «Din və onun əhkamı mütədəyyinlərinə anlaşılmaz bir hala gəlirsə, verəcəyi faydanı təmin edə bilməz, ruhsuz olar, məişətdən uzaqlaşar, öylə də islam, bir məişət və həyatı-dini olaraq təsis elədiyi halda mütədəyyinləri ilə öz arasına bir məchuliyyət girdi. Bunun nəticəsində islam həyatından və həyatı-islamla yaşamaq gümanında olanlar isə əsil islamdan uzaqlaşdılar. Bunun üçün də müxtəlif islam millətlərindən olan islam mütəfəkkirləri arasında islam deyər tanınan şeyin möhtaci-isləh olduğunu düşünənlər gündən-günə çoxalırlar. Şübhəsiz, bu yolda bir islah lazımdır. Böylə bir islah vücudə gəlməyincə, islam millətləri düçar olduqları ətalətdən müşkül ki çıxırlar. Bu islah həm islamın ümumi mənfəətini, həm də İslam millətlərinin xüsusi faydasına mütəzəmmindir».

Din və dil məsələsində M.Ə.Rəsulzadənin fikirləri, C.Əfqaninin fikirləri ilə üst-üstə düşür. O, dinin roluna yüksək qiymət verir, amma sələfi C.Əfqani kimi üstünlüyü dildə görür: «Din dil qədər mətin və möhkəm ola bilməz. Çünki dil daimidir, başdır. Tərəqqi və təkamül edərsə də, əsaslı bir etirafa, təgyirə uğramaz. Halbuki tarixdə bir çox din dəyişmiş olan millətlər mövcuddur».

M.B.Məmmədşadə də yazır ki, C.Əfqaninin dil və dinlə bağlı fikirləri Rəsulzadəyə ciddi təsir göstərmiş. Ş.C.Əfqani yazır: «İnsanlar arasında əhatə dairəsi geniş olub, bir çox fərqləri bir-birinə bağlayan iki bağ vardır: biri dil birliyi, digəri isə din birliyidir. Dil birliyinin dünyada «bəqa» və «səbatı» şübhə yoxdur ki, daha davamlıdır, çünki qısa müddət ərzində dəyişmişir. Halbuki ikinci belə deyildir: tək bir dildə danışan elə irq görürük ki, min illik müddət ərzində dil birliyindən ibarət olan milliyyətə xələl gətirmədən iki-üç din dəyişir».

Rəsulzadədə dil və din məsələsində üstünlüyü dilə versə də, millətin, milliyyətin formalaşmasında dinin də rolunu qeyd edir: «Dinlərin millətlərin həyatı üzərinə təsirləri vardır. Heç bir millət bu qədər çətin ki, dinsiz yaşaya bilsin. Hələ amməyi-nas heç bir zaman dinsiz yaşayamaz. Onun fikrinə görə, dinin bir amili-mütərəqqi olması mütəmənnidir. Halbuki, tərbiyəyi-diniyyə inhitata uğrar və dindən xaric bir çox xürafatla məxlut olursa, tədənni amili də olur» Millətin formalaşmasında və tarixində Rəsulzadə adət-ənənələrin də mühüm rol oynadığını qeyd edir: «Milliyyət amillərindən birisi də tarix ilə adət və ənənədir. İləridə bir miknət və qüvvət tapa bilmək üçün millətlər həmə tarixlərindən istimdad edərlər.

Zəif düşükləri, əzilib, inqiraza tərəf çəkildikləri, hətta inqiraz bulub, hər bir iqtidar və qüvvətdən düşmüş olduqları zamanda belə keçmişin qüvvətli və parlaq dəmlərini xatirə salmaqla istiqbal üçün bir ümid bəslərlər. Keçmişini yaxşıcasına tədqiq etmiş olan millətlər daima mazinin ölüb torpaqlar altında çürümüş olan qəhrəmanlarından birər ideal modeli yapıb da, onu gələcəyin bir nümuneyi-həməsəti kəsdirlər" (5, 52).

Onun fikrincə, bir millətin öz tarixini bilməsi qədər qüvvətli birlik və amal ola bilməz. Rəsulzadəyə görə, mədəni millətlərdə tarix, vətən tarixi, millət tarixi ən mühüm dərslərdən biridir: «Vətənin keçmişdə keçirdiyi şanlı günləri və bəşəriyyət aləminə bəxş edə bildiyi səmərəli və faydalı xüsusiyyətləri həmişə tarix dərslər kitablarından başlanaraq övladi-vətənin yadına nəqş etdirilir. Vətən və millət əfradı həmişə müəyyən bir üsul ilə böyük və bəşəriyyətə, mədəniyyətə dəyərli xidmətlər yetirdirmiş olan bir nəsl-nəcibə mənsub olduğuna qənaət yetirərək böyüyür. Haradan gəldiyini, tarixdə nələr elədiyini və nə kimi qüvvələrə malik olduğunu bilib, izzəti-nəfsi ilə istiqbala qarşı bir ümid olaraq yaşayır». Rəsulzadə tarixin millətin həyatında rolunu ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gəlir: «Tarixi öyrənmək və millət arasında tarix dərslərini təmin etmək ittihad və ittifaqı mövcub olduğu qədər, bəlkə ondan daha artıq, vüqəti-tarixiyyə özü də millətləri qaynadıb qarışdırən bir amildir. Bu xüsusiyyətləri başqaları üzərinə hücumlar icra edən təcavüzkar tarixdən çox, başqalarının hücumunu dəf edib də müdafiədə olan tarix faydalıdır».

Millətin formalaşmasında adət və ənənələrin roluna gəlisdə, Rəsulzadə bunu, milliyyətin birləşməsi və saxlanması səbəblərindən biri kimi dəyərləndirirdi. O yazır ki, xalq arasında bəzilərinin adət və ənənələrə biganə yanaşması, onu «ne kulturnu» adlandıraraq dəyişdirmək istəməsi, xonça və şamları yolkalarla əvəz etməsi, uşağın anasıyla rusca danışması və anasının bundan fərhlənməsi və s. doğru deyil: «Təsəvvür ediniz dediyim uşağın halını: dil açıb anasıyla rusca danışmış. Atasını mağazadan gələndə yenə onu rusca dindirmiş: həyətdə yoldaşlarını rus görmüş, onlarla o dildə söhbət etmiş, oyun oynarkən rus oyunlarını oynamış, məktəbdə dəxi eyni tərbiyəyə tabe olmuş. Bayramlarda yolka bəzəyib ətrafına da dönüb-dolaşmış, ən axırı da məlumdur ki, daxili Rusiya şəhərlərinin birində ali tərbiyə alıb «obrozovanni» olacaq. Fəqət böylə bir «obrozovanni»dan bizim «neobrozovanni» millət nə gözləyə bilər və o özü istərsə «millətinə» nə kimi fayda yetirə bilər? Heç nə!».

Rəsulzadə millətçiliyin inkişafında və mahiyyətində milli əxlaqın böyük rol oynadığını qeyd edir və onun yerini də dəyərləndirir: «Milli əxlaqa gəlincə, o da fərdlərdən mütəşəkkil böyük bir topluluğun toplu bir halda uyacağı və daima bağlı qalacağı bir təqim məşəri ümdə və qaidələridir. Millət hiylələrin, zümrələrin və siniflərin fəvqində olduğu və bunların hamısını içində barındırdığı və qoyununda bəslədiyi üçün heç bir hiylə, zümrə və sinif mənfəətlərinə və ya qayələrinə fəda edilməz. Hələ milli varlığın şəxsi təmayüllərə və qərəzlərə alət və vasitə edilməsi xəyalə belə gətiriləməz». M.Ə.Rəsulzadə daha sonra yazır: «Verilən sözə və yapılan sərbəst anlaşılmalara riayət milli əxlaqın üçüncü ümdəsidir. Haqqı, hüriyyəti, sülhü və demokratiyanı qoruma və müdafiə, zülmə və təcavüzə qarşı dönməz bir cəbhə alma milli əxlaqın dördüncü ümdəsidir. Milli səviyyəni daima yüksək tutma, geriliyə və cəhalətə qarşı savaşa milli əxlaqın beşinci ümdəsidir. Bütün bu ümdələrə riayət edən millətlərə insanlıq camiası, iləri, kultürlü, səciyyəli, zində və istiqbalı parlaq millətlər, deyər, qiymət verir» (3, 226-227).

Ədəbiyyat

1. Axundov M.F. Bədii və fəlsəfi əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1987, 368 s.
2. Cəfərov N. Milli ictimai fikir tariximizdən. Bakı: Azərnəşr, 1993, 79 s.
3. Rəsulzadə M.Ə. Əsərləri (1909-1914). II c., II cildə, Bakı: Şirvanəşr, 2001, 528 s.
4. Rüstəmov İ.Ə. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təbii-elmi və fəlsəfi fikrin vəhdəti. Bakı: Azərnəşr, 1992, 120 s.
5. Rüstəmov İ.Ə. Həsənbəy Zərdəbi. Bakı: Gənclik, 1969, 186 s.

THE ATTITUDE TO THE FORMATION OF THE NATION IN THE CREATION OF M.A. RASUZADE

Musayeva Kafiya Rashid

Summary

Mahammad Amin Rasulzadeh, a prominent socio-political figure, talented scientist, thinker, publicist, one of the founders of the Azerbaijan Democratic Republic, has a special place and role in the history of socio-political and philosophical thought of the Azerbaijani people. After the collapse of the USSR, M.A Rasulzade's the life and socio-political ideas attracted the attention of researchers, and in the new era, the spiritual heritage of this prominent statesman began to be used in solving the socio-political, spiritual and cultural problems of Azerbaijan. M.A Rasulzade's immortal ideas have gained political and ideological value in Azerbaijan, which regained its independence after 70-year hiatus. M.A Rasulzade's life, political views, views on statehood, publicism born of national and political ideology, scientific-philosophical, ethical, aesthetic thoughts, etc. is in the spotlight. We see the place and role of M.A Rasulzade's socio-political, socio-philosophical, ethical and aesthetic views in the development of socio-cultural relations in Azerbaijan. Today, there is a need to realize the legacy and ideas of M.A Rasulzade in a more subtle and new form. The transformation of these ideas into the national ideology of society can help the work of relevant institutions in the formation of the national consciousness and healthy morality of the new generation.

ВЗГЛЯДЫ М.А РАСУЛЗАДЕ ПО КОНЦЕПЦИЯМ НАЦИЯ И НАЦИОНАЛЬНОСТЬ

Мусаева Кафийя Рашидовна

Резюме

Махаммад Амин Расулзаде, видный общественно-политический деятель, талантливый ученый, мыслитель, публицист, один из основателей Азербайджанской Демократической Республики, занимает особое место и роль в истории общественно-политической и философской мысли азербайджанского народа. После распада СССР жизненные и общественно-политические идеи М.А. Расулзаде привлекли внимание исследователей, и в новую эпоху духовное наследие этого выдающегося государственного деятеля стало использоваться в решении социально-политических, духовных и культурных проблем Азербайджана. Бессмертные идеи М. А. Расулзаде приобрели политическое и идеологическое значение в Азербайджане, который после 70-летнего перерыва вновь обрел независимость. Жизнь М.А. Расулзаде, политические взгляды, взгляды на государственность, публицистику, порожденную национальной и политической идеологией, научно-философскими, этическими, эстетическими мыслями и др. в центре внимания. Мы видим место и роль общественно-политических, социально-философских, этических и эстетических взглядов М.А. Расулзаде в развитии социокультурных отношений в Азербайджане. Сегодня существует необходимость реализовать наследие и идеи М.А. Расулзаде в более тонкой и новой форме. Трансформация этих идей в национальную идеологию общества может помочь работе соответствующих ведомств в формировании национального самосознания и здоровой нравственности нового поколения.

Rəyçi: dosent Afaq Yusifova